

KELBECERLİ ÂŞIK ŞEMŞİR

(1893-1980)

Prof. Dr. Maarife HACIYEVA*

Yrd.Doç.Dr. Şahin KÖKTÜRK**

Soyadı Gocayev olan Aşık Şemşir Gurbanoglu, XX. asır Azerbaycan Aşık Şiiri'nde kendine mahsus üslûbu olan bir sanatkârdır. Babası Ağdabanlı Aşık Gurban, zamanının görkemli âşıklarındandır. Göyçeli Aşık Elesger'le (1821-1926) karşılıklı deyişmeleri meşhurdur.

1893'te Kelbecer'in Demirçidam Köyü'nde dünyaya gelen Şemşir'in ilk saz ustası ve öğretmeni babasıdır. Daha sonra iki yıl molla mektebinde tahsil almıştır. Han Garbendli Aşık Sarı'nın çırağı olan Şemşir, 14-15 yaşlarından itibaren şiir yazıp saz çalmış, 20-22 yaşlarından sonra meclislerde serbest olarak âşıklık sanatını icra etmiştir.

Sovyetler döneminde (1920'den sonra) Kelbecer'de babası ile aynı yerde memur olarak çalışmış, halkın şenliklerinde şiir koşup saz çalmıştır.

1980'de Kelbecer ilçesinin Ağdaban köyünde vefat etmiştir. 1992'de Kelbecer ilçesi Ermenilerin işgaline maruz kalınca, aşığın müze hâline getirilen evi de Ermeniler tarafından yağmalanmış, talan edilmiş, kendisinin ve babasının el yazmaları vahşice yakılmıştır.

Kelbecer ve Göyçe âşık muhitinde yetişen Aşık Şemşir'in yaratıcılığı o muhitte bilinmekle birlikte 1950'ye kadar ilim alemi ve geniş okuyucu kütlesi tarafından bilinmiyordu. Şiirlerinin Azerbaycan okuyucusuna tanıtılmasında, ünlü şair Semed Vurgun'un (1906-1956) çok büyük katkısı vardır. 1955'te Kelbecer'in İstisu köyünde Semed Vurgun'un Aşık Şemşir'le tanışması ve şiirleşmeleri (deyişmeleri) kısa zamanda dilden dile

yayıldı. Bundan sonra Aşık Şemşir'e ilgi artmaya; şiirleri ve S. Vurgun'la deyişmeleri matbuatta yayılmaya başladı. S. Vurgun'un teşebbüsüyle şiirler kitabı yayına hazırlandı.

Semed Vurgun'un vakitsiz ölümü (1956) Aşık Şemşir'i çok sarsmış, üzütüsünü şu mısralarla dile getirmiştir:

APARDI MI?

Bir gün Semed'le gezdiğim laleli güneye yol ldım. Kim var idi, kimi göreydim. Dağlara vefalı insanların kem ömürlü olmaları mene derin tesir eyledi. Vurgun'u haradan tapaydım...

Dünya sende bağ beceren bağbanın
Birisi elinde bar apardı mı?
Bir amansız helbirisen insanın,
Sene gelen, heyir-kâr apardı mı?

Boşalıb dolursan indiyе gader,
Adevin beledir senin serbeser.
Zulmetden bac-herac alıb İskender
Ölende elinde var apardı mı?

Sehasız, ilgarsız tanıdım seni,
Vurgun'u neyledin, ağlatdın meni.
Dağlar zirvesinde açan çemeni,
Doluya döydürdün, gar apardı mı?

Şemşir dostu gezdi, intizar oldu,
Zalım gerdiş niye zulüm-kâr oldu?
Bülbül cefa çekdi, dil efkâr oldu,
Gülün lezzetini har apardı mı? (s. 151)

1959'da "Aşık Şemşir" adlı ilk şiir kitabı, 1971'de "Goşmalar" adlı ikinci, 1973'te "Seçilmiş Şe'rler" adlı üçüncü kitabı yayınlandı. Ölümüne kadar matbuatta birçok kitap ve şiiri okuyucularıyla buluşan şairin "Öyüdler" adlı son kitabı, 1996'da "Ozan" neşriyat tarafından neşredildi.

Hakkında tasnif edilen "Şemşir ve Senuber" adlı halk hikayesi, "Azerbaycan Dastanları" adlı kitaba dahil edilmiştir. (Bkz. Azerbaycan Dastanları, 5. C., Bakü Elm Neşr., 1972, s.205-263)

Şemşir, XX. asır Azerbaycan Aşık Şiiri'nin üstad sanatkarlarındanır. Uzmanlar, Aşık Şemşir'in, 70'in üstünde âşık havasını (melodisini) ustalıklı icra edebildiğini belirtmektedirler.

Şiirlerinde vatan sevgisi yüceltilir, şevkle terennüm edilir. "Ana Yurd", "Nahçıvan", "Genezin", "Şuşa Şeheri", "Merdegân", "Kelbecer" adlı şiirlerinde vatanın taşı-toprağı, havası-suyu, nime-ti doya doya terennüm edilir. "Vetenin" redifli şiirinde ise "vatan"a divaneler gibi aşık oluşunu şöyle ifade eder:

Köntül, aşık isen dolan, yorulma,
Hey başına, ayağına vetenin
Bu cennetten gayri yere vurulma
İsti isti ocağına vetenin.

Ata yolu saklayır mı her oğul?
Öz yurdunun gurbandır ner oğul
O bir ana, men de ona bir oğul
Sığınmışam gucağına vetenin.

"Merd ata, merd oğul" el misahdır
İgidin üreyi öz mahahdır
Kişinin ezası garışmalıdır
Ölen günü torpağına vetenin! (s. 39)

Şiirlerinde derin ilmi-mantıkî neticelere varan Aşık Şemşir, dünya, yaratılış, gençlik, ihtiyarlık hakkında birçok değer-

li şiirler yazmıştır. "Gocalıg" adlı şiirine dikkat edildiğinde ihtiyarlıktan şikayetin, huzur bulmayıp teşvişe düşmenin beşeri bir duygu olduğunu görürüz.

Dünyaya gelen bir gün terk edecektir. Bir yandan boşalıp, bir yandan dolan dünyanın değişmez kanunu budur. Bu sebeple, gerek folklorda, gerekse de yazılı edebiyatta ihtiyarlık hakkında çok şeyler söylenilmiş ve netice itibarıyla herkes dünyayı bu pencereden aynı şekilde idrak etmiştir. "Bu çaresiz akşamın düşmesinin garşısı alınmaz."

Dağları taşları titreten Koç Koroğlu bile ömrünün son ucunda ihtiyarlıktan acı acı şikayet eder. Büyük şairler Nizâmî-i Gencevî'yi, Hâkânî-i Şirvânî'yi, Heyran Hanım'ı, Aşık Elesger'i ömrünün son yıllarında heyecanlandırarak, ihtiyarlık hakkında şiir yazmağa mecbur eden, mutlaka ki, düşmesine çare bulunmayan akşamdır. Aşık Şemşir de her beşer evladının geçirdiği bu rahatsızlık ve huzursuzluğu yaşadığı için "Gocalıg" adlı şiirini kaleme almıştır:

Yerimir gılçım menim, aman, el'aman
gocalık
Hardadı cavanlığım, aç a bir meydan,
gocalık.
Meni haldan ele salıb, yohdu mende can,
gocalık
Ne istesen, dur gel verim, olasan cavan,
gocalık
Terpenirem, yıkılıram, oluram peşman,
gocalık

Ahir bir gün yavaş-yavaş gara saggal
oldu dümağ
Göz garaldı, esdi başım, sinem üste
çekildi dağ,
Cavanlıgdan yohdu habır, her terefe
saldım sorag,
Üreyim isteyen yere tutmur dizim,
getmir ayag
Herbir derdin ilacı var, yok sene derman,
gocalık

Cavanlığın, novbahartek benövşesi,
lalesi var,
Saf üreyin, sağ bedenin sanki senger
galası var.
Gocalığın, düşkünlüğün erşe çıkan
nalesi var,
Diş töküler, üz gırışar, gör ne derdi,
belası var,
Ay boranı kesilmeyen, garlı zimistan
gocalık.
(Aşık Şemşir, Seçilmiş Eserleri, Ba-
kû 1973, s.396-398)

Son kitabı "Öyüder"de (Bakû 1996)
nasihat-öğüt karakterli üstadnameleri-
ne geniş yer verilmiştir. Bu şiirlerinde
insan, insanın yaratılışındaki iyilik ve
hainlikler karşılaştırılmakta; insan tabi-
atındaki alicenaplık ve iyilikseverliğe
önem verilerek, bu necip sıfatlar, üstâdâ-
ne bir dille nazmedilmektedir:

Lütfu haram, galbi nâpâk gonşuda var,
istemez.
Tek özünden gayri kesden bir heyri-kâr
istemez
Merd iyidin gaydasıdır dünyanı var
istemek
Bir beşerin şad gününü merdimezar
istemez,

Aslı kâmil olmayanlar yetişmez insanlığa
Sehadan kem, cüssesi dar dayanmaz bir
anlığa.
Yahşılığa gelmez eli, başlayar yamanlığa,
Bacarmaz hörmət etmeyi, gaçar kenar
istemez.

Helal kazanc, helal çörek, duz, yahşılard-
dan galıb
Doğru tedbir, düz nasihat, söz, yahşılard-
dan galıb
Gül-çiçeği köntül açan yaz yahşılardan
galıb
Gış gününde gül açılmaz, yay; boran, gar
istemez.

Galbe deymek, hörmət tökmek, üzü boz
adamda var,
Şemşir, bu dünya boş deyil, igid, düz
adam da var.
Sadakatin solmaz bağı, hayıf az adamda
var.
Mehebbetle açılan gül üstünde har
istemez. (s.263)

Öğüt-nasihatlerindeki rengarenk
anlatımlar, halkın ifade tarzını kılâsik
bir şekilde dile getirmenin mükemmel
örneğidir:

"Dünen ev dağdıb, ev yıkanların,
Bugün öz evini yıkılan gördüm."

"Sevmese bir insan ilmi, sanatı
Bilmez ona desen yüz nasihati."

"Öküz yorğa bilmez, gebe oynamaz
Goca camış şıllag ata, yaramaz."

"Nâdan geldi bazarına sarrafın
Dürrü giymetine satabilmedi."

"Öyüder" adlı kitabının diğerlerin-
den bir farklı yönü de, bu esere Sovyetler
döneminde yasaklanmış olan dinî mev-
zulardan bahsettiği birçok şiirinin dahil
edilmesidir. "Bağışla, Allah", "Neynim",
"Eli", "Dermanım", "Ay Ağam Hey Bir",
"Bir Elimde Var", "Ya Eli", "Perverdigar"
bunlardan birkaçıdır.

Bu şiirlerde halkın inançları, dinî
dünya görüşü, tarikatleri, Allah sevgisi,
iman ve inancı ifade edilmektedir. Aşağı-
daki şiiri Hakk'a münâcâtıdır:

PERVERDİGAR

Rahm eyle külli âleme, mahala Perver-
digâr
Ucalmasın yer üzünde bir ah-nale Per-
verdigâr!
Galbine ver Allah hofu, insafa gelsin hamı,
Düşsün millet doğru olan heyala, Per-
verdigâr!

Hak dini, yol erkâmı, imkânı yetir bize,
Bigâib fuccül-fereca zamanı yetir bize.
Mehemmed'e gönderdiğin Kur'an'ı yetir
bize,
Özün affet, sende olan celala, Perverdigâr!

Car olmur tek bir sesi bes niye çohdan
beri,
Ümmetini sal yadına ey asrın peygam-
beri.
Elin üzsün yakamızdan goy daha şeytan
şeri,
Getirme bu mahlukatı zavala, Perverdi-
gâr! (s. 260)

Aşık Şemşir'in edebî mirası içersin-
de aşık şiirinin koşma:

Bir kese galmadı dünyanın varı,
Hani han, hakanlar getdi mi, getdi.
Atanlar, tutanlar, menem deyenler,
Vuranlar, yıkanlar getdi mi, getdi.

Gızıldan, gümüşden anbar yığanlar,
Onlardan nişane bir tike mi var?
Goyup sapandına atdı ruzigâr,
Hazine yığanlar getdi mi, getdi.

Yer üzüne duman kimi çökenler,
Nahagdan beşerin ganın tökenler.
Gala uçuranlar, divar sökenler
Çoh ev dağdanlar getdi mi, getdi.

Görmedim fekle bacaran kesi,
Kesdi, sâkit etdi gışgıran sesi.
İtdi su üzünden Nuh'un gemisi,
O ganlı tufanlar getdi mi, getdi.

Var idi şairler, saysız ozanlar,
Ömrünün bağına esdi hazanlar.
Milyon ağırlıgda kitap yazanlar,
Ağiller, urfanlar getdi mi, getdi. (s.20)

geraylı:

Sözden metleb gananların
İşare göz-gaşında var.
Akıl bütün insanların
Yaşında yoh, başında var.

Dünya değışendi donun,
Görebilen olmaz sonun.
Ne gader ki sağdı canın,
Lezzet pılov-aşında var.

Sarıg tutmaz sınan şüşe
Bir gurudan yanar meşe.
Adetkârın se'ylik peşe
Kemalında, huşunda var.

Va'de günü olar emir,
Ne daş dözer, ne de demir.
Yaranmışa uzun ömür,
Yüz ellinin beşinde var.

Ecel sevmez derman, sarıg,
Durup güder, gözler marıh.
Her kese yazılan tarih
Bu gerdişin işinde var.

Şemşir gamlar bağlama sen.
Dağı-daşı dağlama sen.
Ürek durmaz ağlamasan,
Teselli göz yaşında var. (s.186)

tenis:

A Yazardı mı?

Hak'tan gelmeseydi âye-yi Kur'an
Mehemmed özünden "A" yazardı mı?
Allah kelâmıdır, her hökmü fermân
Kelmesi hoşlandı âye zerdi mi?

Merd olanlar gılinc gurşar atanı,
Bendesense Hak yolunu a tanı.
İblis aldatmasa Adem ata'nı, -
Cennetin yoluna ay azardı mı?

Şeytana lanet de, çekme ziyanı
Şemşir, bir sat ahtar bir de zey anı.
Günahkârlar nar içinde ze yanı,
Yaradan'ı danmak ay azardı mı? (s.242)

divanî, muhammes, gibi kılasiik örnekle-
rinin yanısıra dilterpenmez:

Ey hakiki aşig Hakk'a fehm aç,
Yaz, oku o ismi âye min âmin.
Gaf gaim Hakk pâk bu hökm bâgi,
Hame yaz bu sese âye min emin.

Hey haişe mahsus, hey kâf âye mi?
Oku feyi, gafı heykâf âye mi?
Ha keçmiş gabağa heykâf âye mi
Yahşı mı keçmiş işi âyemim emin.

A yağı, yahamı çekme, ha çekme,
Şemşir gey o paye çekme ha çekme.
Gam hışı bu hâki çekme ha çekme,
Gohumum gayğıkeş ay emim-emim. (s.252)

dudakdeğmez divanî:

Sen seherden sahraları gezdin sinin
ade sin
Dengi sinde cahar yekdi çatır hansı
ade sin.
İki heydi sin içinde, rahe çekir rişe sin,
Sin sadıgdi sedagetde, sin açır seccade sin.

Sin sayesin icra eyler, sin gerarın igtiza,
Sin sadıgdi sinreclinde, sin sin serinde
sin eza.

Sin ne kini sin elinde sin zikrini sin yaza
Tey tayinde incesinde, neçe sed eyyada
sin.

Sin seadet ağı sensen serinde sin esas,
Gahri gayse gelsen eger, aşigın eyler heras.
Sin şairin cehaletdi, sen ele nardan hilas
Şemşir titrer hezan sayag eşitdi sin ade
sin. (s.288)

cinashlı bayatı;

Bah Murov'a, Goşgara,
Aşig, nağme goş gara.
Tabiatin hökmüne bah,
Guzu ağdı, goç gara.

Sev gözelde bir camal,
Var mı bir at, birce mal.
Yolun düşse bazara
Mene zerden bir cam al. (s.289)

cinashlı rûbaî:

Etri yohdu, vermek olmaz, yaramaz,
Tabib gelse, tez sağalar yaram, az.
Telesine özü düşsun yağlar
Bitmiş ise su gatmasın yaramaz.

Aşig oldum kâfa, reye, o dala
Goymaz canım alovlanıb, od ala.
Can versem layıgdi merdin yolunda,
Nâ necibi at gözünden o dala. (s.291)

dudakdeğmez divanî gibi büyük ustalık
isteyen örnekleri de mevcuttur.

Aşık Şemşir, -bir asra yaklaşan öm-
rüyle- aşık tarzı şiirin, tarihin derinlik-
lerinden süzülüp gelen mirasını sanat-
kâr kabiliyetiyle birleştirmiş; çeşitli şe-
kil ve türlere örnek şiirleri ile zengin bir
edebî miras bırakmış üstad şairlerden-
dir.

NOTLAR

- * Azerbaycan-Baktı,Kafkas Üniversitesi,
Öğretim Üyesi.
- ** Ondokuz Mayıs Üni. Fen-Ed. Fak, Türk
Dili ve Ed. Bl. Öğretim Üyesi.